

I. Inledning

Tobias Hübinette & Peter Wikström

Det är vid det här laget välkänt att Sverige präglades av ett rastänkande under stora delar av 1900-talet som grundade sig i en förment vetenskapligt baserad övertygelse om att de infödda majoritetssvenskarna både var särdeles rasrena samt särdeles vackra och värdefulla ur en rasmässig synvinkel. Denna övertygelse kan med fördel benämnas som kulturen av det nordiska. Svenskarnas position som den förnämsta företrädaren för den nordiska rasen, resulterade bland annat i en rasbaserad invandringslag, i en rasforskning som befann sig i internationell framkant och som fick sitt mest emblematiske uttryck i Statens institut för rasbiologi, liksom i en rashygienisk befolkningspolitik som vi idag främst minns i form av tvångssteriliseringarna. Efter kriget anses det svenska rastänkandet ha försvunnit bort för gott och 1998 blev Sverige sedan det första landet i världen som efter ett riksdagsbeslut valde att utmönstra rasbegreppet ur lagtexter och all officiell textproduktion liksom i praktiken även ur akademien och forskningen.

Detta är kortfattat den stora berättelsen om det svenska rastänkandets uppgång och fall. Det finns ingen anledning att helt och hållet omkullkasta denna etablerade historieskrivning rörande hur Sverige gick från att genomsyras av ett rastänkande till att förkasta detsamma under loppet av runt ett halvt sekel. Däremot finns det all anledning att undersöka vart idén om ras egentligen tog vägen efter kriget liksom hur de svenska attityderna och förhållningssätten till ras har kommit att utvecklas efter 1945 och in i våra dagar. Det finns nämligen en utbredd föreställning som säger att Sverige har gått från att ha varit ett i det närmaste genomrasistiskt land under första halvan av 1900-talet till att bli det mest icke-rasistiska så väl som antirasistiska samhället på jorden från och med 1900-talets sista decennier, som om ett sådant totalt brott vad gäller synen på ras kan äga rum över en natt och som genom ett trollslag. Utgångspunkten för boken är därför att det inte går att säga att idén om ras försvann ut för gott 1945 och den övergripande hypotesen är att det förkrigstida rastänkandet och idén om ras

kom att fortsätta att göra sig gällande inom olika områden och sfärer även i det efterkrigstida Sverige.

Denna bok består av 13 artiklar vilka har det gemensamt att de studerar frågor om ras, rasism och antirasism i ett svenskt efterkrigstida eller samtida sammanhang. Bidragen begränsar sig i enlighet därmed till svenskt och i huvudsak svenskspråkigt empiriskt material som främst härrör från 1945 och framåt och som explicit handlar om ras och rasism och relaterar till ett svenskt sammanhang. Boken ingår i det av Vetenskapsrådet (VR) finansierade forskningsprojekt som vi som är redaktörer står bakom – ”Det svenska r-ordet: Användningar av och förhandlingar om termerna ras och rasism i samtida svensk internet- och sociala medier-baserad kommunikation” (VR dnr 2019-03291).

Den direkta upprinnelsen till boken står att hitta i att vi i samband med att vi planerade vårt forskningsprojekt systematiskt gick igenom den befintliga forskningen om ras och rasism i Sverige efter 1945. Vi insåg då att inte särskilt mycket har gjorts i forskningsväg vad gäller studier av svenska föreställningar om och attityder till ras och rasism under efterkrigstiden och kanske framför allt inte från och med 1960-talet och framåt. Boken syftar därför till att fylla en tydligt identifierad lucka i forskningen om ras och rasism i en svenskspråkig och svensk kontext. Eftersom boken primärt handlar om ras snarare än om vithet koncentrerar vi oss härnäst främst på forskning om ras och rasism efter 1945 och vi väljer också att utelämna den postkoloniala och historiska forskningen om den svenska slavhandeln och slaveriet och den svenska kolonialismen.

Det finns inte särskilt mycket forskning alls om de specifikt svenska rasfrågorna sådana de tog sig uttryck från och med 1945 och fram till idag. Det finns till exempel ingen studie som undersöker den svenska synen på rasbegreppet och på ordet ras i stil med den danske historikern Poul Duedahls (2017) studie *Fra overmenneske til UNESCO-menneske. Racebegrebet i Danmark 1890–1965*. Inte heller har någon större studie undersökt på djupet när, hur och varför termerna rasism och antirasism slog igenom i svenska språket under efterkrigstiden. Denna frånvaro av forskning om ras i Sverige efter 1945 förklaras av att merparten av den befintliga forskningen om den svenska synen på ras och svensk rasism har ägnat sig åt att undersöka hur rastänkandet etablerades och växte fram från och med

1800-talets andra hälft och inte minst under första halvan av 1900-talet i form av rasbiologi och rashygien liksom i relation till dåtidens befolknings-, minoritets- och migrationspolitik (Ahlstedt Åberg 2022, s. 31–45; Ericsson 2016; Furuhausen 2007). Den kraftiga övervikten på forskning om ras och rasism i Sverige under framför allt mellankrigstiden avspeglar i sin tur antagligen den allmänna bilden av 1945 som det definitiva slutet på det svenska rastänkandet. Efter 1945 har det vidare funnits en föreställning som säger att den enda egentliga rasismen som därefter existerade i Sverige var, och är, de svenska nazisterna.

År 2007 konstaterade historikern Björn Furuhausen (2007) i sin översikt över forskning om svensk rasbiologi och rashygien att den huvudsakliga kunskapsluckan gällde hur rastänkandet fick fäste och tog sig uttryck i Sverige inte bara inom akademien eller i form av steriliseringarna utan också på politikens område, i kulturvärlden och i samhällslivet i stort och han syftade också på hur idén om ras fortsatte att leva vidare under efterkrigstiden. Även journalisterna Maja Hagerman (2006) och Maria Ripenberg (2019) har ställt sig frågan vart det svenska rastänkandet tog vägen efter 1945 och implicit efterlyst forskning om hur idén om ras tog sig uttryck under den svenska efterkrigstiden mot bakgrund av det dominerande forskningsfokuset på tiden innan kriget.

Det är också tunnsått med studier av olika sätt att se på ras och rasism i Sverige efter 1945 – och framför allt från och med 1960-talet och framåt – som inte handlar om naziströrelsen och extremhögern. Det finns dock några undantag som Leila Brännströms (2015, 2016) pionjärforskning om den efterkrigstida svenska migrations- och integrationspolitiken i relation till rasbegreppet och förekomsten och behandlingen av ordet ras i svensk författningstext och i svenska statliga utredningar under samma tidsperiod. Kjell Jonsson och Jenny Larsson (2004) samt Martin Ericsson (2021) har vidare undersökt hur Gunnar Dahlberg, som var föreståndare för Statens institut för rasbiologi 1935–1956, förhöll sig till och fortsatte att använda sig av rasbegreppet också under efterkrigstiden. Lina Spjut (2018) och Martin Ericsson (2022) har studerat förekomsten av rasbegreppet i svenska läroböcker respektive i svenska uppslagsverk även efter 1945 och en av oss redaktörer har undersökt och kartlagt hur frågor om ras och rasism förstods i den svenska medierade offentligheten mellan 1946–1977 samt studerat den

sista explicita svenska rasdebatten i form av 1960-talets adoptionsdebatt (Hübinette 2021a, 2021b).

Det finns vidare studier av det svenska fördömandet och bekämpandet av Frankrikes krig i Algeriet och USA:s krig i Vietnam, om den svenska anti-apartheidrörelsen och om det svenska stödet till den svarta amerikanska medborgarrättsrörelsen under kalla kriget liksom om den allmänna svenska efterkrigstida antirasistiska solidariteten med den så kallade tredje världen under avkoloniseringen och kalla kriget (Berg, Lundberg & Tydén 2021; Demker 1996; Hansen 2001; Holmberg 1999; Jämte 2013; Thörn 2010, 2018). Även om dessa studier undersöker det efterkrigstida Sveriges och de efterkrigstida svenskarnas syn på rasism i andra länder så förekommer enstaka referenser till den svenska kontexten. Därutöver finns det ett antal studier som undersöker specifika minoriteters situation liksom synen på och behandlingen av dessa minoriteter bland majoritetsinvånarna och inom majoritetssamhället under den omedelbara eller sena efterkrigstiden varav flera ibland berör frågor om ras (Bachner 1999; Carlsson 2021; Ericsson 2015; Mörkenstam 1999; Ohlsson Al Fakir 2015; Selling 2013).

Vad gäller begreppsanvändning ska det redan här sägas att endast ett fåtal svenska forskare operationaliserar rasbegreppet som en analytisk term i sin forskning om ras och rasism i ett svenskt sammanhang. Detta gäller både de som studerar ras och rasism i historien och de som undersöker frågor om ras och rasism i samtiden och även när ordet ras förekommer i det undersökta materialet (Ericsson 2016; Ågren 2016). Flertalet svenska forskare föredrar i stället att använda etnicitetstermen eller termen rasifiering för att undvika rasbegreppet samt väljer att konsekvent sätta citationstecken runt ordet ras för att kommunicera att de är emot ett rastänkande vid de få tillfällen då de känner sig tvingade att skriva ut ordet. Därtill har det på senare tid kommit att bli mer accepterat att bruka termen vithet än ordet ras och det är långt mer accepterat att använda rasismtermen än ordet ras i sig. Det är troligt att denna aversion mot att använda rasbegreppet bottnar i en kombinerad forskningsetisk och antirasistisk förståelse och ställningstagande som säger att bruket av ordet ras i sig är rasistiskt, och att den forskare som använder termen därmed reproducerar rasism och kanske till och med riskerar att uppfattas som rasist.

Det är vidare troligt att det är den tidigare naturvetenskapliga och biologiska betydelsen av rasbegreppet i ett svenskt sammanhang som spökar bakom aversionen mot ordet ras inom dagens svenska forskning om ras och rasism. Under stora delar av 1900-talet betraktades ras som en faktiskt existerande biologisk kategori och kanske särskilt i Sverige där rasforskningen i form av rasbiologin kom att bli ett forskningsfält som var helt dominerat av naturvetare och medicinare till skillnad från i andra länder där samhälls- och kulturvetare också kunde engagera sig i rasforskningen. Detta gör att ordet ras än idag uppfattas som en biologisk term för de allra flesta svensktalande. Ordet blir därigenom intimt förknippat med den historiska svenska rasbiologiska forskningen och dess omfattande kroppsmättningsstudier liksom med den tidigare rashygieniska politiken och steriliseringarna. Det fåtal svenska forskare som ändå operationaliserar rasbegreppet gör det utifrån en socialkonstruktivistisk hållning där ras ses som en socialt och språkligt konstruerad kategori men de blir samtidigt ofta associerade med det gamla rastänkandet liksom med rasbiologi och rashygien på grund av hur rasbegreppet tidigare förstods i 1900-talets Sverige.

På grund av allt ovanstående är svensk forskning om ras och rasism både svår att överblicka och knappt ens möjlig att jämföra med den forskning om ras och rasism som bedrivs i andra länder. Inte minst gäller det den engelsktalande världen inom vilken den kritiska rasforskningen ursprungligen växte fram som *critical race theory* på 1980- och 90-talen och där forskning om ras och rasism sedan länge är väl etablerad. Den engelskspråkiga forskningen har vidare utvecklat en rik begreppsapparat kring ras och det finns numera även sätt att se på ras som inte bara är socialkonstruktivistiska, exempelvis psykoanalytiska och fenomenologiska förståelser. Dessa teoretiska perspektiv på ras låter dock sällan höra talas om sig i Sverige på grund av motståndet mot själva ordet ras, vilket blockerar införandet och mottagandet av den engelskspråkiga kritiska rasforskningen inom den svenska akademien och högskolevärlden.

Detta gör i sin tur att engelsktalande forskare som studerar ras och rasism knappt ens kan kommunicera med svenska forskare som studerar rasism då de rör sig med både olika begreppsapparater och olika (för)förståelser av ras. De engelsktalande forskare som använder sig av rasbegreppet i sina studier blir framför allt inte anklagade för att förstärka ett rastänkande och för att reproducera rasism men samtidigt ska det sägas att en liknande aversion mot

termen ras som den som gäller i Sverige också föreligger bland forskare i de nordiska grannländerna liksom även bland forskare i Frankrike och Tyskland.

Här finns en parallell till hur det amerikanska begreppet intersektionalitet, som härrör från en svart amerikansk feministisk kontext och centrerar ras, har mottagits och inkorporerats inom den europeiska genusforskningen utan att rasbegreppet riktigt har följt med. Denna paradox har den brittiska genusvetaren Gail Lewis lyft fram och hon har särskilt pekat på att den gäller bland forskarna i den tysktalande världen och i Skandinavien där aversionen mot rasbegreppet är särskilt stark:

...the contemporary relevance of race as an analytic and a legitimate term of feminist and other critical social and cultural inquiry is denied across much of Europe, especially in the German-speaking and Scandinavian countries. (Lewis 2013, s. 177)

I stället menar Lewis att europeiska forskare föredrar att använda sig av etnicitetstermen och tala i termer av kultur eller religion samt ha fokus på invandrare och migrationsaspekten medan rasbegreppet förstås såsom termen användes under rastänkandets och rasforskningens tid och ras ses dessutom som något som i stort sett enbart har bäring på den engelsktalande världen.

Den kritiska rasforskningen har på grund av alla dessa anledningar av förståeliga skäl haft mycket svårt att etablera sig som ett svenskt forskningsfält och kommer kanske aldrig att göra det överhuvudtaget. Detta beror på att färgblindheten i Sverige är så sammanflätad med antirasism till skillnad från i andra västländer där färgblindhet mer förknippas med en nyliberal ideologi. Svensk forskning om ras och rasism tenderar därför att spreta rejält, inte minst då det inte finns någon överenskommen begreppsapparat. Detta gäller både kvantitativ och kvalitativ forskning liksom synkrona och diakrona studier.

I Markus Lundströms och Fanny Wendt Höjers (2021) översikt över svensk forskning om rasism som täcker studier som är publicerade 2016–2021 är det exempelvis tydligt att många svenska forskare föredrar att främst eller enbart använda termen diskriminering och knappt någon den i internationella sammanhang etablerade termen rasdiskriminering. Ytterligare en översikt som rör svensk forskning om förekomsten av rasism

inom arbetslivet har på samma sätt kommit fram till att termen rasism i princip inte förekommer alls i många och antagligen i flertalet av de genomgångna studierna (Vetenskapsrådet 2017, s. 6). Detta gör i sin tur att många forskare använder termen strukturell diskriminering i stället för den inom den engelskspråkiga världen välbekanta termen strukturell rasism eller systemisk rasism. Många svenska forskare använder vidare begreppet rasifiering, vilket stundtals också benämns som rasialisering, som en svensk översättning av det brittiska begreppet *racialisation*. Likt begreppet etnicitet har rasifiering i det närmaste kommit att bli ett omskrivande sätt att omnämna ras (socialkonstruktivistiskt förstått). De flesta forskare använder också den på sin tid gängse termen rasbiologi medan andra skriver rasforskning för att beteckna forskning om ras. Medan en del svenska forskare använder sig av uttrycket rastänkande utan att nödvändigtvis mena att det alltid är detsamma som rasism så sätter flertalet forskare likhetstecken mellan ett rastänkande och rasism. Allt tal om ras inklusive användandet av ordet ras i sig blir därigenom i praktiken detsamma som rasism enligt denna logik och ekvivalenskedja.

En hel del svenska forskare som studerar rasism identifierar sig vidare som rasismforskare, och särskilt gäller det de forskare som är emot att använda sig av rasbegreppet, medan ett fåtal talar om att de ägnar sig åt kritisk rasforskning eller åt kritiska rasstudier och ofta i kombination med kritisk vithetsforskning eller kritiska vithetsstudier, det vill säga de kallar sig för kritiska ras- och vithetsforskare. Det finns inte heller några enhetliga benämningar på vita och icke-vita personer. Många forskare talar exempelvis om svenskar eller etniska svenskar när de underförstått menar vita, och om invandrare, rasifierade eller om synliga och visuella minoriteter som en beteckning på icke-vita. Få forskare är dessutom beredda att identifiera eller kategorisera icke-vita, eller för den delen låta forskningspersoner identifiera sig själva utifrån olika raskategorier.

Vidare saknas en mer allmänt erkänd kanon vad gäller forskningen om det svenska rastänkandet som betraktas som fältets självskrivna allmängods. Kritisk rasforskning är därför kort och gott inte ett institutionaliserat fält inom den svenska akademien och högskolevärlden till skillnad från IMER-forskningen, det vill säga forskning om internationell migration och etniska relationer som i praktiken handlar om studier om invandring och invandrare. IMER-forskningen skulle annars kunna tänkas vara ett närliggande fält men

då intresset för frågor om ras har varit begränsat i IMER-forskningssammanhang är det i stället genusforskningen, som också den är institutionaliserad, som har kommit att bli det svenska forskningsfält som antagligen har omfamnat frågor om ras i störst utsträckning.

Bokens upplägg och innehåll

Ovan har vi skisserat den särskilda situation som råder vad gäller svensk forskning om ras och rasism. Som redaktörer för denna antologi har vi valt att förhålla oss inkluderande och pragmatiska till denna situation vad gäller hur vi har utformat denna volym, och vilka bidrag vi har valt att inkludera. De olika bidragen är författade av föreläsare för flertalet av de synsätt, inställningar och ståndpunkter som har beskrivits ovan. Det primära syftet med boken har hela tiden varit att bidra till att fylla den kunskapslucka som vi har identifierat, nämligen avsaknaden av forskning om ras och rasism i ett svenskt efterkrigstida sammanhang, liksom att bidra till den allmänna svenska forskningen om ras och rasism och vi har därför låtit urvalskriteriet att det empiriska materialet primärt ska handla om frågor om ras och rasism i ett svenskt sammanhang efter 1945 styra i stället för att kräva eller ens förordna en enhetlig begreppsanvändning.

De 13 bidragen har det gemensamt att de trots olika disciplinära och fältmässiga tillhörigheter som sociologi, konstvetenskap, historia och språkvetenskap undersöker hur frågor om ras och rasism artikuleras i det efterkrigstida och samtida Sverige. Variationen i tillvägagångssätt bidragen emellan vad gäller typer av material och metodologier ser vi som en styrka, då den tillåter en sorts triangulering av det gemensamma studieobjektet svenska förhandlingar och förståelser av ras och rasism under efterkrigstiden. Oavsett om det handlar om textanalys, bildanalys, multimodal analys och diskursanalys eller klassiskt textmaterial i form av böcker, tidningar, tidskrifter eller utredningar, kvantitativt material i form av enkäter, visuellt material i form av bilder och reklam, intervjuer eller sociala medier-inlägg, är den gemensamma nämnaren att Sverige efter 1945 står i fokus. I de flesta av bidragen innebär detta att det undersökta materialet kommer från efterkrigstiden, men i vissa fall inkluderas även tidigare material i syfte att synliggöra kontraster såväl som en utveckling emot de efterkrigstida förhållningssätten till ras och rasism.

Vad gäller de olika artiklarnas begreppsanvändning har vi som redaktörer valt att låta författarna närma sig begreppsapparaten kring ras och rasism på de sätt de själva föredrar liksom att förhålla sig till rasbegreppet på det sätt de själva känner sig bekväma med. Det innebär att i vissa av artiklarna förses ordet ras med citationstecken, vilket också är normen i svenskspråkiga texter av idag, medan andra begagnar sig av begreppet rasifiering eller rasialisering, och ytterligare andra fokuserar i huvudsak på begreppet rasism. Därtill skiljer sig bidragen också åt vad gäller bruk av begrepp som vithet samt särskiljning av individer eller grupper som vita eller icke-vita. Denna stora variation handlar delvis om att olika begrepp är relevanta för bidragens olika teoretiska, metodologiska och empiriska fokus, men avspeglar också avsaknaden av en gemensam och överenskommen begreppsapparat inom den svenska forskningen om ras och rasism.

De olika bidragen härrör från en bred inbjudan som gick ut i början av 2020 till så många forskare som möjligt vilka har det gemensamt att de på något sätt undersöker svenska frågor om ras och rasism i sin forskning. Vi redaktörer identifierade dessa forskare i samband med att vi genomförde en totalinventering av forskningen om efterkrigstida svenska synsätt på ras. Efter att ha fått in ett 30-tal abstracts valde vi ut de 13 bidrag som återfinns i boken och anordnade i februari 2021 ett symposium tillsammans med den kulturvetenskapliga forskargruppen KuFo vid Karlstads universitet där författarna presenterade sina bidrag i dialog med en i förväg utsedd läsare som kommenterade texten i fråga. Därefter har de 13 bidragen granskats av anonyma sakkunniga inom ramen för Kriterium-systemet.

Det viktigaste gemensamma bidraget som framkommer i artiklarna är att det går att konstatera att det sena 1940-talet och 1950- och 60-talen kan ses som en övergångsperiod mellan det förkrigstida rastänkandet och efterkrigstidens begynnande antirasism som senare utvecklas till vår tids färgblindhet. Det är därmed snarare 1968 än 1945 som framstår som en brytpunkt mellan den gamla svenska synen på ras och den syn som senare har kommit att bli förhärskande i den svenska offentligheten, nämligen dagens färgblinda antirasism. Detta överensstämmer också med den teoretiska modell som Catrin Lundström och en av redaktörerna har utarbetat, som försöker periodisera hur det svenska förhållningssättet till ras och rasism har förändrats över tid med tonvikt på 1900-talet (Hübinette & Lundström 2015; Lundström & Hübinette 2020). Denna modell för att förstå

den hegemoniska svenska vithetens och de svenska rasrelationernas samtidshistoria återkommer också i flera av bidragen. Antologins artiklar kan därmed sammantagna betraktas som ett slags korrektiv till synen på 1945 som timme noll vad gäller rastänkandet i Sverige, det vill säga föreställningen om att idén om ras försvann i och med krigsslutet. Det går därtill att tala om både kontinuiteter och diskontinuiteter och både efter 1945 och efter 1968, det vill säga idén om ras har i vissa sammanhang också följt med in i våra dagar.

Antologins olika bidrag har dessutom det gemensamt att de alla är empirinära och bygger på ett insamlat och undersökt material som få om ens några forskare tidigare har använt sig av. Ett särskilt bidrag till forskningen som vi vill lyfta fram är att flera av texterna går på djupet vad gäller att studera färgblindheten som den idag dominerande svenska attityden till ras liksom att hela publikationen omfattar en tidsperiod som normalt sett inte kopplas till frågor om ras, nämligen den svenska efterkrigstiden.

Boken är indelad i två delar och består av sammanlagt 13 kapitel, vilka var för sig undersöker olika specifika aspekter av svenska förhållningssätt till ras och rasism samtidigt som de sammantaget kastar ljus över de svenska ras- och rasismfrågorna sådana de tog sig uttryck från och med 1945 och fram tills idag.

Den första delen, "1945–1980: Kontinuiteter och diskontinuiteter", består av sju bidrag vilka har det gemensamt att de tidsmässigt berör den omedelbara efterkrigstiden och inte minst 1950- och 60-talen med tonvikt på det sistnämnda årtiondet i de fall när det gamla rastänkandet succesivt gav vika för det vi idag känner som antirasism. Några av texterna gör också tillbakablickar till tiden innan 1945 då materialet gör detta relevant. Den andra delen, "1980–2020: Färgblindhet, antirasism och framväxten av nya rasismer", består av sex bidrag som tidsmässigt kan knytas till tiden efter 1980 och samtiden. 1980-talet ska inte ses som en signifikativ brytpunkt i sig; uppdelningen av texterna har snarare gjorts av praktiska och dispositionsmässiga skäl. Dock synliggör bokens uppdelning en gradvis utveckling över tid. Den första tidsperioden präglas främst av ett komplicerat uppbrott med och en ansats till frigörelse från det tidiga 1900-talets rastänkande i Sverige. Den andra tidsperioden präglas i sin tur av ett förnekande av ras och av den alltmer dominanta svenska färgblindheten,

vilken tar sig uttryck i nya former av rasism och antirasism, men även som ett förnekande av rasism i sig som ett reellt problem i den svenska samtiden. Inom bokens båda delar presenteras texterna i alfabetisk ordning efter författarnas efternamn.

Först ut i bokens första del är Martin Ericsson vars artikel "När tiderna förändras. Genetikern Arne Müntzings kunskapsanspråk om människoraser 1942–1977" består av en studie av Lundagenetikern Arne Müntzings texter om ras och raser från 1940-talet och fram till 1970-talet med fokus på dennes bok *Ärftlighetsforskning* som användes som lärobok i olika högskoleutbildningar 1953–1977. Förment vetenskapligt grundade kunskaper om rasernas existens var med andra ord något som mötte många årskullar av svenska studenter i bland annat genetik, medicin och angränsande ämnen under flera decennier. Med avstamp i det kunskaps-historiska forskningsfältet undersöker Ericsson hur Müntzings tal om ras och raser behandlades i den dåtida mediala offentligheten. Sågs Müntzings påståenden om raser som anmärkningsvärda, och när blev de i så fall det?

Därefter följer Tobias Hübinettes bidrag "De 'färgade' barnen i det vita folkhemmet. Adoption, ras och svenskhet i 1960-talets Sverige" som kastar ljus över en idag bortglömd offentlig diskussion som ägde rum under större delen av 1960-talet och utgör ursprunget till den svenska färgblindheten och till ett nytt sätt att förhålla sig till ras på i relation till svenskheten. I 1960-talets adoptionsdebatt stod två sidor mot varandra. Det första lägret bestod av myndigheter och experter vilka företrädde en restriktiv hållning till att svenskarna hade börjat adoptera utländska icke-vita barn då de oroade sig för att barnen skulle komma att utmana den dåvarande rasliga homogeniteten i landet. Det andra lägret bestod av personer som mer eller mindre går att beteckna som vänster och som kom att vinna debatten genom att formulera den typ av attityd till ras som senare kom att utvecklas till den svenska färgblindheten.

Därnäst följer Johan Samuelssons utbildningshistoriska artikel "Från ras-biologi till rasproblem: Skolan, pedagogiken, kunskapsdelningen och 'ras'" som består av en genomgång och analys av rasbegreppets närvaro i pedagogiska tidskrifter, myndighetsmaterial och utredningar med avseende på den svenska skolan 1920–1970. Samuelssons bidrag fyller i en lucka i den svenska utbildningsvetenskapliga forskningen och skolforskningen då det

har saknats studier om hur föreställningar om ras har uttryckts i relation till skolans värld. Med fokus på efterkrigstiden visar studien att mer explicita texter om ras fasades ut under 1950-talet. Under den undersökta perioden var dock rasbegreppet förvånansvärt livskraftigt i styrdokument och åtminstone fram tills 1960-talet då det gamla svenska rastänkandet övergick till talet om rasproblem i övriga världen.

Ludwig Schmitz idéhistoriska studie "Analogisk solidaritet. Gunnar Myrdal och Richard Wright om avkoloniseringen och västvärlden under 1950-talet" behandlar hur den svenske samhällsvetaren Gunnar Myrdal och den afroamerikanske författaren Richard Wright i dialog med varandra formulerade en gemensam förståelse av avkoloniseringen som en historisk möjlighet att frigöra västvärldens jämlikhetspolitik från dess etniska grunder. Schmitz utgår från läsningar av beröringspunkterna mellan Myrdals och Wrights texter från 1950-talet för att visa hur de båda i sina analyser av avkoloniseringens betydelse repeterar egna tidigare försök att formulera en ny politik bortom vad de båda såg som liberalismens och marxismens oförmåga att bemöta specifikt "sociala" problem, som till exempel rasdiskriminering. Schmitz argumenterar för att både Myrdal och Wright använder den "tredje världen" – emblematiskt gestaltad vid Bandungkonferensen 1955 – och dess ideologi, tolkad som en västerländsk liberalism och marxism frigjord från deras västerländska självutsägelser, som en analogi till västvärlden – i Myrdals fall till den ideala jämlika västvärld som han föreställer sig bortom den etniskt bestämda solidariteten hos den västerländska välfärdsstaten. Ytterst syftar studien till att visa hur både Myrdal och Wright därigenom, i olika grad och på olika sätt, identifierar och bryter med en liberal universalism men också förblir förankrade i ett sådant analogiskt tänkande som utgår från att jämlikhet och social likhet är väsentligen relaterade politiska mål.

Därefter följer Emma Severinssons "Vackra och välklädda: Konstruktioner av respektabla svenska kvinnor under 1950-talet" som studerar ett antal rådgivningsböcker som lanserades i Sverige från och med 1958 under beteckningen *För oss kvinnor*. Dessa skrifter liksom dåtidens olika vecko- och månadsmagasin för kvinnor syftade till att vägleda efterkrigstidens svenska kvinnor i allt från hemarbetet och arbetslivet till intimrelationer och skönhets- och modefrågor. Severinsson undersöker hur mode- och skönhetsrådgivningen såg ut kring slutet av 1950-talet och hur den användes

som ett medel för att både formera och konservera en viss typ av svenskhet och att visa upp och bevara en svensk raslig idealtyp. De svenska kvinnorna uppmanades att mäta sina kroppsdelar för att kunna klä sig rätt och för att kunna få veta vad som eventuellt behövde åtgärdas och det fanns också explicita diskussioner om hur olika raser uppfattar skönhet liksom om olika rasers uppfattade fulhet.

Mattias Tydén's bidrag "'R-länder' och 'U-människor'. Rasismens tankefigurer i svenskt bistånd cirka 1950–1980" går tillbaka till den svenska internationella biståndsverksamhetens och biståndssektorns uppbyggnadsfas under 1950- och 60-talen. Kapitlet följer två sammanlänkande tankefigurer som var närvarande när den svenska biståndssektorn formerades, nämligen en tanke om modernisering och en om överbefolkning. Vad gäller modernisering ansågs Väst befinna sig på det högsta utvecklingsstadiet inklusive dess människor de vita västerlänningarna i relation till vad som kallades underutvecklade länder och senare utvecklingsländer. Samtidigt figurerade föreställningen om överbefolkning – om den så kallade "befolkningsexplosionen" – som ett globalt hot och i synnerhet ett framtida hot mot det vita Väst. I Tydén's text studeras hur det gamla svenska rastänkandet inklusive olika rashygieniska doktriner kunde föras vidare in i efterkrigstidens svenska biståndsdiskurs.

Den första delen av antologin avslutas med Mats Wickströms artikel "Rasfrågorna i den svenska riksdagen 1968", som utgörs av en analys av en sällan uppmärksammas enkätundersökning som genomfördes bland dåtidens svenska riksdagsledamöter under det mytomspunna året 1968. Bakom undersökningen stod den på sin tid välkände minoritetsaktivisten David Schwarz och forskaren Bengt Börjesson och syftet med enkätstudien var att kartlägga de svenska riksdagsledamöternas attityder till "invandrings- och minoritetsproblemen i Sverige". Tack vare den unika respondentgruppen och den stora bredden i frågebatteriet utgör enkätundersökningen enligt Wickström en unik historisk källa för forskning om den dåtida svenska politiska elitens förhållningssätt till frågor om ras. Enkätundersökningen berörde nämligen inte minst inställningen till olika rasrelaterade frågor i det dåtida Sverige såsom synen på utlandsadoptioner av icke-vita barn och ger därmed en inblick i synen på ras och rasism under folkhemmets storhetstid och under en tid då Sveriges omvandling från ett rasligt homogent land till ett alltmer heterogent land pågick för fullt.

Bokens andra del inleds med David Assadkhans "Hatbrott och antirasistisk kriminalpolitik", som består av en studie av den till synes samstämmiga antirasism som det juridiska reglerandet av ras- och hatmotiverad diskriminering och brottslighet i Sverige kan sägas bygga på. Med utgångspunkt i statliga utredningar, svensk författningstext och riksdags- och regeringsmaterial undersöker Assadkhan den svenska officiella hållningen gentemot hatmotiverad brottslighet i allmänhet och framställningar av den rasideologiskt motiverade hatbrottslighetens aktörer i synnerhet. Genom att placera den svenska hatbrottslagstiftningen och hatbrottsdiskursen i en kriminalpolitisk och samtidshistorisk kontext tar kapitlet även sikte på hur det presumtiva och förväntade hatbrottsofferskapet föreställs samt vilka uppfattningar om ras och rasism som dessa konstruktioner bygger på och för med sig. Studien belyser därmed inte bara det svenska juridiska systemet för att reglera hatmotiverade beteenden utan problematiserar även de underliggande uppfattningar om ras och rasism som denna reglering bygger på.

Karin Idevall Hagrens bidrag "Visuell tvetydighet i omdebatterad reklam. En multimodal studie av två reklamkampanjer och efterföljande debatter om rasism" är en språkvetenskaplig studie av spänningsfältet mellan visuell kultur och de reaktioner den väcker i offentliga debatter om rasism. Materialet utgörs av en reklamaffisch för en balettföreställning och en kommunal reklamfilm vilka undersökts i relation till de diskussioner om visuella rasstereotyper som ägde rum under 2010-talet och vilka enligt Idevall Hagrens analys kom att handla om olika och motstridiga förhandlingar om vad ras och rasism anses vara i dagens Sverige. Analysen visar att bilder och videor erbjuder många olika tolkningar. Denna tvetydighet leder till polariserade debatter där diskurser om strukturell eller intentionell rasism, nationell identitet, vithet och färgblindhet präglar krocken mellan olika perspektiv.

Därefter följer Catrin Lundströms intervjubaserade studie "Att tala med färgblindheten. Retoriska strategier och semantiska manövrar i återvändande svenska kvinnors berättelser om ras- och vithetsrelaterade erfarenheter". Bidraget bygger på samtal med vita majoritetssvenska kvinnor som har bott utomlands under en kortare eller längre tid och undersöker hur de talar om sina rasrelaterade upplevelser i Sverige och i världen via ett

färgblint språkbruk. Med utgångspunkt i den svenska färgblindheten, det vill säga det antirasistiska imperativet att inte vilja "se färg" och undvika att tala i termer av ras, försöker Lundström förstå hur och med vilka omskrivningar som vita svenska kvinnor talar när de beskriver sina erfarenheter av ras i relation till andra rasgrupper och minoriteter i Sverige och i olika delar av världen. Genom att analysera de kontextuella associationer och dissociationer som görs mellan ras och språk, och ras och nation, liksom egna erfarenheter av att "se annorlunda ut" utomlands som vit svensk kvinna, blottläggs ett system av tankestrukturer som reflekterar olika nationers rasliga utseenden, implicita rashierarkier och västvärldens befolkningsammansättning.

Sayaka Osanami Törngrens artikel "Att förstå rasformationer i dagens Sverige: Rasifiering och avrasifiering av mångetniska och mångrasliga svenskar" bygger på intervjuer med 21 personer som är blandade eller mixade, det vill säga personer som har en majoritetssvensk förälder samt en utländsk och i huvudsak utomeuropeisk förälder. Osanami Törngren konstaterar att blandade, som benämns som mångetniska och mångrasiala svenskar, blir allt fler och också alltmer synliga i det svenska samhället samtidigt som de inte erkänns som blandade. I ett färgblint land som Sverige som utgår från den dikotomiserande uppdelningen mellan "svenskar" och "invandrare" blir blandade nämligen osynliggjorda som grupp och kategori. Osanami Törngren analyserar hur blandade själva relaterar till denna binära uppdelning i relation till frågor om diskriminering och rasialisering, och identifierar tre förhållningssätt: De som upplever att de inte diskrimineras eller rasifieras, de som erfar att de inte diskrimineras men ändå rasifieras och de som menar att de både diskrimineras och rasifieras. Det framgår att blandade svenskars position i relation till dagens svenska rashierarkier och rasrelationer avspeglar avsaknaden av en diskurs om blandade i ett färgblint Sverige. De blandades erfarenheter visar slutligen också hur olika förståelser av vilka som är vita eller icke-vita i dagens Sverige formeras genom processer av både rasialisering och avrasialisering.

Jeff Werners studie "En hockeyindians uppgång och fall" undersöker, utifrån ett vithetskritiskt perspektiv, Västra Frölunda HC:s namnbyte till Frölunda Indians som ägde rum 1995 genom att ta avstamp i den efterkrigstida svenska receptionen av amerikansk populärkultur med särskilt avseende på västerngenren. Bakgrunden till 1995 års namnbyte står nämligen att finna i

den amerikanska populärkulturens starka dominans i Sverige som inte minst har tagit sig uttryck i filmer och TV-serier om "indianer och cowboys" och västernserietidningar. När Västra Frölunda HC bytte namn till Frölunda Indians hördes knappt någon kritik alls i Sverige men när nyheten nådde USA reagerade representanter för landets urfolk. År 2022 i kölvattnet efter Black Lives Matter-rörelsen tog klubbens styrelse och ledning beslut om att byta namn på elitlaget och ändra logotypen, vilket visar att något hade hänt mellan 1995 och idag vad gäller den svenska synen på ras och rasism.

Peter Wikströms och Tobias Hübinettes gemensamma text "'Statlig rasregistrering' och 'postkolonial rasfixering'". En studie av den svenska debatten om jämlikhetsdata" avslutar sedan både den andra delen och själva antologin. På senare år har jämlikhetsdatafrågan kommit att bli en av de mest kontroversiella politiska frågorna i Sverige i relation till ras och rasism och frågan har sedan 2015 vid flera tillfällen hamnat i den politiska hetluften. En sådan kontrovers följde på den miljöpartistiska riksdagsledamoten Leila Ali Elmis utspel i frågan i en tidningsintervju från 2019. Genom en analys av ledarartiklar och Twitter-inlägg som svarade på och kritiserade Ali Elmis utspel undersöker Wikströms och Hübinettes avslutande bidrag den samtida svenska debatten om jämlikhetsdata som en förhandling om hur begreppen ras och rasism kan och bör förstås. Studien visar inte minst hur kritiken mot jämlikhetsdata reproducerar den svenska färgblindheten som dominerande norm.

Avslutningsvis vill vi redaktörer säga några ord om den svenska forskningen om ras och rasism och potentialen för ett mer sammanhängande forskningsfält bestående av svenska kritiska rasstudier. Vi är övertygade om att avsaknaden av en institutionalisering av fältet, av en gemensam begreppsapparat samt av en någorlunda gemensam historisk och teoretisk förståelse för det specifika svenska rastänkandet, det specifika svenska förhållningssättet till ras och de specifika svenska rasrelationerna kommer att verka som en hämsko på fältets vidareutveckling som ett koherent forskningsfält även framgent. Vidare behöver tonvikten på forskning om frågor om ras och rasism i Sverige före 1945 fortsatt kompletteras med nya studier om efterkrigstiden och samtiden. Vår förhoppning är därför att andra forskare tar vid efter oss och fortsätter att utforska det efterkrigstida och samtida Sveriges olika och sinsemellan ofta paradoxala förståelser av ras och rasism.

Referenser

- Ahlstedt Åberg, M. (2022). *Frivilliga rasbiologer. Interaktionen och kunskapscirkulationen mellan rasbiologiska institut och allmänheten under 1920- och 1930-talet*. Möklinta: Gidlunds.
- Bachner, H. (1999). *Återkomsten. Antisemitism i Sverige efter 1945*. Stockholm: Natur & kultur.
- Berg, A., Lundberg, U. & Tydén, M. (2021). *En svindlande uppgift. Sverige och biståndet 1945–1975*. Stockholm: Ordfront.
- Brännström, L. (2015). Embodying the population. Five decades of immigrant/integration policy in Sweden. *Retfaerd. Nordic Journal of Law and Justice*, 38(3), 40–61.
- Brännström, L. (2016). "Ras" i efterkrigstidens Sverige. Ett bidrag till en mothistoria. I Lorenzoni, P. & Manns, U. (red.) *Historiens hemvist. 2. Etik, politik och historikerns ansvar*. Göteborg: Makadam, ss. 27–55.
- Carlsson, C. H. (2021). *Judarnas historia i Sverige*. Stockholm: Natur & kultur.
- Demker, M. (1996). *Sverige och Algeriets frigörelse 1954–1962. Kriget som förändrade svensk utrikespolitik*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Duedahl, P. (2017). *Fra overmenneske til UNESCO-menneske. Racebegrebet i Danmark 1890–1965*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Ericsson, M. (2015). *Exkludering, assimilering eller utrotning? Tattarfrågan i svensk politik 1880–1950*. Lunds universitet: Historiska institutionen.
- Ericsson, M. (2016). *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige. En analyserande kunskapsöversikt*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Ericsson, M. (2021). What happened to "race" in race biology? The Swedish State Institute for Race Biology, 1936–1960. *Scandinavian Journal of History*, 46(1), 125–148.
- Ericsson, M. (2022). Rasifiering för massorna. Kunskapsanspråk om människoraser i 1800- och 1900-talens svenska uppslagsverk. *Historisk tidskrift*, 142(2), 149–184.
- Furuhagen, B. (2007). *Den svenska rasbiologins idéhistoriska rötter. En inventering av forskningen*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Hagerman, M. (2006). *Det rena landet. Om konsten att uppfinna sina förfäder*. Stockholm: Prisma.
- Hansen, L.-E. (2001). *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrarpolitikens framväxt*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

- Holmberg, Å. (1999). *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidnings syn på kolonialismens sammanbrott i Asien och Afrika 1946–1965. Ett bidrag till den svenska omvärldsbildens historia*. Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället.
- Hübinette, T. (2021a). *Adopterad. En bok om Sveriges sista rasdebatt*. Stockholm: Verbal.
- Hübinette, T. (2021b). *Svensk rasism under efterkrigstiden: Rasdiskussioner och rasfrågor i Sverige 1946–1977*. Stockholm: Carlssons.
- Hübinette, T. & Lundström, C. (2015). Swedish whiteness and white melancholia: A case study of a white nation in crisis and its history and future. I Howard-Wagner, D., Watson, V. & Spanierman, L. (red.) *Unveiling whiteness in the 21st century. Global manifestations, transdisciplinary interventions*. Lanham: Lexington Books, ss. 49–74.
- Jonsson, K. & Larsson, J. (2004). Mellan vetenskap och vers. Ärftlighetsforskare som publika vetenskapsmän 1940–1960. I Ekström, A. (red.) *Den mediala vetenskapen*. Nora: Nya Doxa, ss. 217–249.
- Jämte, J. (2013). *Antirasismens många ansikten*. Umeå universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Lewis, G. (2011). Unsafe travel: Experiencing intersectionality and feminist displacements. *Signs*, 38(4), 869–892.
- Lundström, C. & Hübinette, T. (2020). *Vit melankoli. En analys av en nation i kris*. Göteborg: Makadam.
- Lundström, M. & Wendt Höjer, F. (2021). *Erfarenheter av rasism i kontakt med svenska myndigheter och andra offentliga verksamheter – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Mörkenstam, U. (1999). *Om "lapparnes privilegier". Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997*. Stockholms universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Ohlsson Al Fakir, I. (2015). *Nya rum för socialt medborgarskap. Om vetenskap och politik i "Zigenarundersökningen" - en socialmedicinsk studie av svenska romer 1962–1965*. Linnéuniversitetet: Institutionen för kulturvetenskaper.
- Ripenberg, M. (2019). *Historiens vita fläckar. Om rasismens rötter i Sverige*. Stockholm: Appell förlag.
- Selling, J. (2013). *Svensk antiziganism. Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*. Limhamn: Sekel.
- Spjut, L. (2018). *Att (ut)bilda ett folk. Nationell och etnisk gemenskap i Sveriges och Finlands svenskspråkiga läroböcker för folk- och grundskola*

- åren 1866–2016. Örebro universitetet: Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap.
- Thörn, H. (2010). *Solidaritetens betydelse. Kampen mot apartheid i Sydafrika och framväxten av det globala civilsamhället*. Stockholm: Atlas.
- Thörn, H. (2018). *1968. Revolutionens rytmer. En berättelse om hur musik och uppror skakade världsordningen*. Göteborg: Daidalos.
- Vetenskapsrådet. 2017. *Rasism på arbetsmarknaden. En inventering av forskningsläget 2017*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Ågren, M. (2016). *Ras i Sverige. Hur ser fältet ut?* Göteborg: Institutet för språk och folkminnen.